

ב.

מכירת חמץ שלא מדעת בעה"ב

[05/09/2018]

[05/09/2018]

בדובב מיישרים סימן ל': שאלה באחד שמכר בכור בהמה או חמץ של חברו וכו' אם מועיל להפקיע האיסור וכו' וכו'. הנה בעיקר השאלה הדבר פשוט דמהני, דזכיה מטעם שליחות וכמו שמבואר בפנים מאירות ח"ב סימן נ"ב. אך עלה ברעיוני שיש מקום לפקפק קצת דלענין מכירת חמץ לא מהני אם מכר חמצו של חברו בלי ידיעתו, והיא דנהי דזכות היא לו מ"מ הלא פשוט הוא דזה רק אם נתרצה כששמע אבל אם מיחה לא, וכן מבואר בהה"מ ז"ל בפ"ד מהלכות זכיה, א"כ הלא הוה חמץ שלו מטעם הואיל ואי בעי היה ברשותו וביכולתו למחות, ולא גרע ממתנה על מנת להחזיר דדעת הרדב"ז הובא במג"א סימן תמ"ח דלא מהני בחמץ אע"ג דהמתנה חל למפרע, מטעם אילו לא נתקיים התנאי היה עובר עליו השתא נמי עובר עליו. ואף שהמג"א השיגו היינו מטעם שההואיל אינו תליא ביד הישראל עיי"ש משא"כ הכא. אולם באמת זה אינו, דיש לומר דהואיל לא שייך רק היכא שמונח בביתו של ישראל אבל היכא שמונח בבית הנכרי אינו עובר מטעם הואיל. אחרי שכבר נודע מדברי הפנ"י שהעלה דהואיל לא חשיב יותר מגורם לממון וקבלת אחריות, א"כ ממילא הו"ל כמקבל אחריות על חמצו של גוי דשרי, וא"כ כיון דמשכירין גם הבית לנכרים שפיר שרי כמובן, עכ"ל.

ובקובץ "דרך כוכב מיעקב" ח"ה הביא הגאון רב"ש שניאורסון ראש הישיבה שליט"א תשובה זו, וציזה לעיין בספרו ברכת שמעון ושם כתב שהבאר יצחק בסימן ב' כתב ג"כ כן, רק שהוסיף לפקפק דהרי גם על זה שהבית נחשב כשל נכרי מכח המכירה יכול הוא למחות ומ"מ מסיק להיתרא וכו' עיי"ש.

ולענ"ד נראה להעיר בהקדם מה שיש להבין למה מועיל מחאה לבטל מה שזכה מדין זכין לאדם שלא בפניו, דמאחר שזכה בדבר איך מתבטלת הזכיה. וכן בגר קטן שמטבילין אותו על דעת ב"ד שיכול למחות כשהגדיל, אין מועילה מחאתו אחר שכבר חלה הגירות. וממחנה אפרים הלכות זכיה ומתנה סימן ו' מתבאר שכל שמיחה אחר שזכו לו אנו מאמינים לו שחובה היא לו וממילא נתבטלה הזכיה. וז"ל בקיצור: ראיתי לכתוב ולבאר במאי דקיימא לן בכמה מקומות זכין לאדם שלא בפניו ואין חבין לאדם שלא בפניו, וכתב הרב המגיד בפ' ד' מהלכות זכיה וז"ל, כתב הרמב"ן מהא שמעינן דכי אמרינן זכין לו לאדם דוקא כשנתרצה כששמע אבל אם לא נתרצה לא, ומכללא אתה למד שכל דבר שבחובה אין חבין לו לאדם שלא בפניו אע"פ שנתרצה לו, שלעולם אין חבין לאדם אלא מדעתו ובשליחותו. והא דאמר בקידושין חוששין שמא נתרצה הבן, משום דלאו חוב גמור הוא דרוצה הוא לישא אשה זו וליאסר בקרובתיה וכו' עכ"ד. וצריך לעיין

[צו"ר החכמה]

כל היכא דהכריעו חכמים דעתו של אדם לומר שהוא זכות גמור לאדם ואחר כך כששמע צווח וטוען שחוב הוא לו מהו אם נאמן אם לאו. ומשמעתין [שמועילה מחאה כשזיכו לו מתנה] ליכא ראייה דשאני הכא דאיכא צד חובה כמש"כ הרשב"ם משום דשונא מתנות יחיה. אבל כל היכא דהוי זכות גמורה וזה צווח בלי שום טענה דאיכא למימר דמתחילה היה רוצה ועכשיו חזר בו. וכן נראה מדברי הר"ן פ' האיש מקדש גבי קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה צריכה גט שמא נתרצה אביה. וכתב הר"ן וכי תימא ריצוי דבתר קידושין מי מהני, איכא למימר דהיינו טעמא לפי שכל אדם רוצה להשיא את בתו וזכין לו לאדם שלא בפניו, ומיהו טעמו דנתרצה כששמע הא לא נתרצה לא הווי קידושין לפי שאינו זכות גמור עכ"ד. משמע להדיא מדבריו דכל היכא דהוי זכות גמור אף כשצווח כששמע לא משגחינן ביה אלא אמרינן מעיקרא היה רוצה ועכשיו חזר בו וכו'. העולה מדברינו דג' חילוקים יש. האחד מידי דהוי זכות גמור וליכא שום צד חובה, דנראה דכל כי האי גוונא אפילו כי אתי לקמן וצווח לומר לא ניהא לי לא משגחינן ביה. והשני הוא דאיכא צד זכות וצד חובה וכה"ג אם לא נתרצה כששמע לא זכה. והשלישי הוא דאיכא צד חובה אצל כל אדם כההיא דאמרינן חוששין שמא נתרצה הבן וכו'. ולמדנו מזה דכל דבר שאינו חוב גמור דיש צד לזכות וצד לחובה כל שגילה דעתו דניהא בין שגילה הכי מעיקרא בין בתר מעשה סגי וכו' עכ"ל המחנ"א. ולפי סברתו מובן מה שמחאה מבטלת הזכיה היינו לפי שכל שמוחה בעת שנודע לו על הזכיה איגלאי מילתא למפרע שמעולם לא היה בדבר זכות וטובה לו, ומעולם לא קנה.

ו"ש להקשות מאי שנא ממה שאמרו בגמ' ב"מ כ"א ע"כ לרבא הסובר שיאוש שלא מדעת הוי יאוש ולכן המוצא אבידה שאין בה סימן לפני שנודע לבעלים שאבד הרי אלו שלו לפי שאילו ידע היה מתיאש, דמ"מ אם מצא אבידה שיש בה סימן לפני שנודע לבעלים ואח"כ כשנודע להם נתיאשו לא הוי יאוש, והטעם לזה שאין אומרים דמאחר שנתיאש אחרי המציאה אגלאי מילתא למפרע שאילו ידע לפני כן היה מתיאש כבר אז, אלא אומרים עכשיו נתיאש אבל אילו ידע קודם לא הוה מתיאש. ודוחק לומר שיאוש בדבר שיש בו סימן דומה למחאה בזכות גמורה, וכמו שבמחאה בזכות גמורה אין אומרים שאם מוחה כעת גם קודם בעת הזכיה אילו ידע לא היה רוצה, אלא אמרינן עכשיו חזר בו, כך ביאוש מדבר שיש בו סימן אומרים עכשיו חזר בו ומתיאש, ואילו ידע מקודם שנאבד לא היה מתיאש. דוחק לומר כן, כי מסברא לא נראה שאדם בופח להשיג אבידתו שיש בה סימן באותה מדה שהוא בופח שרוצה זכות גמור. ואולי יש לומר שבמחאה מדובר שאומר כעת בפירוש שגם בשעת הזכיה לא רצה ומאמינים לו, בכך משא"כ ביאוש אינו כך, וצ"ע.

עכ"פ לפי סברא זו נראה לענ"ד דאין לומר שכל שמכרו לו אחרים חמצו שיעבור בבל יראה ובל ימצא מטעם דהואיל ואי בעי היה ברשותו וביכלתו למחות הוי שלו. שלא אמרו

סברא זו של הואיל אלא במקום שבידו להישאל על נדרו או לקיים התנאי ויהי החמץ שלו, אבל במכרו לו חמץ על ידי זכיה אין בידו לבטל המכר על ידי שימחה. שאם כעת יודע האדם שאז בשעת המכר רצה במכר רק כעת חוזר בו, אזי לפי האמת לא יתבטל הזכיה על ידי שימחה. כי על ידי שבידו לשקר ולומר שמעולם לא רצה אין להחשיב את החמץ כנמצא בידו. הרי זה דומה למכר חמצו לגוי בלי עדים, וכי נאמר שעובר על כל יראה וכל ימצא מאחר שיכול להכחיש שמכר ויחשב כנמצא בידו. ולא שמענו שמכירת חמץ צריכה עדים.

אבן סברת המחנה אפרים שהמוחה מבטל הזכיה מטעם דאגלאי למפרע שלא היה זכות בדבר, קשה, שאם כן בגר קמן שמטבילין אותו על דעת ב"ד וכשהגדיל מוחה מהיכי תיתי לומר שאגלאי שמעולם לא רצה, אולי נשתנתה דעתו, ובפרט באופן שנשתנתה המציאות וכעת קשה יותר לקיים מצוות, וכי נאמר שבאופן כזה לא תועיל המחאה, ועוד קשה ממה שכתב הרמב"ן במלחמות פ"ק דגיטין (ד ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה ועוד) על מה ששנינו שם: האומר תנו גט זה לאשתי ושטר שיחרור זה לעבדי אם רצה לחזור בשניהן יחזור דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים בגיטי נשים אבל לא בשחרורי עבדים לפי שזכין לאדם שלא בפניו ואין חבין לאדם שלא בפניו, וכתב על זה הרי"ף וז"ל: "והני מילי לחזרה דלא מצי רביה למוהדר ביה, אבל עבדא לא נפק לחירות עד דמטי גיטא לידיה וכו' ושמעת מיניה דלחזרה הוא דזכין לו לעבד אבל מיפק לחרות לא נפיק עד דמטי גיטא לידיה וכו' " עכ"ל הרי"ף. וכתב עליו בעל המאור "ואין הדברים נראים דהא אמרינן בברייתא [במעמו של רבי מאיר שחוב הוא לעבד שיוצא מתחת יד רבו] מה אילו עבד כהן שברח הרי אוכל בתרומה וזה [שנשתחרר] אינו אוכל [ולכן שיחרור עבד חוב הוא לו] ע"כ בגמ' אלמא נפיק ליה לחרות לגמרי [על ידי שזוכין לו גט שיחרור] שהרי אסור בתרומה עכ"ל בעל המאור. וכתב על זה במלחמות "אבל זו קושיא של הבל היא, דהכי קאמר שיחרור העבד חוב הוא לו כשהוא משוחרר אינו אוכל בתרומה, וכן פי' רש"י ז"ל, וזה אינו אוכל משוחרר אינו אוכל וכו'. ואין מקום לקושיתו כלל אלא אם הוא שואל הואיל ולא יצא לחרות בזכות אחרים, למה אינן זוכין [לענין שלא יוכל הרב לחזור בו], והלא אין זכיה זו שזוכין בגט חובה לעבד. וזו אינה שאלה, לפי שאם יציאתו לחירות חובה היא לו, אע"פ שאין קבלה זו עכשיו לא זכות ולא חובה, שלא יצא בה לחירות, אינה קונה לו [כלל] והרב יכול לחזור בו. וכך הוא דין כל חובה שבעולם, שאין קבלת אחרים חובה לו, שאם רצה שלא יקבל רשאי, שהרי אפילו בדברים שזכין לו שלא בפניו אם צווח ביום שמעו לא קנה כדאיתא בבתרא ובשחיטת חולין, וכיון שכן נימא שזכין לאדם שלא בפניו אפילו בדברים שבחובה ואין הלה יכול לחזור בו ומי שקבלו לו אם רצה קנה ואם לא רצה לא קנה. אלא שמע מינה שכל דברים שבחובה אין קבלת האחרים כלום ויכול הלה לחזור בו, ואע"פ שאין אותה קבלה לו עכשיו חובה מעכשיו, כל שכן שעל ידי אלו מגיע גט לידו וקרובי שחרור חוב הוא לעבד וכו' עכ"ל הרמב"ן.

www.otzar.org

והנה לסברת המחנה אפרים שהטעם שיכול למחות ולבטל הזכיה הוא משום דאגלאי מלתא למפרע שלא רצה בדבר ולא היתה לו זכות, אין מקום למה שכתב המלחמות שנחוב לאדם שלא בפניו ונאמר שהדבר זכות לו שהרי בידו למחות כשיוודע לו, שהרי אם ימחה יתברר לנו שמעולם לא רצה שיוזכו עבורו, ואיך נאמר שרוצה שיוזכו לו הואיל ובידו למחות אח"כ? איך יתכן שגניח דבר שסותר עצמו שרוצה כעת ואינו רוצה?! משא"כ מה שהקשה בעל המאור לשיטת הרי"ף שסובר שגם במקום שזכות הוא אין העבר משתחרר מיד ויכול עדיין לאכול בתרומה עד שיגיע גט לידו, דא"כ דבר זה הוא זכות בהחלט ורוצה העבר בדבר זה שיהיה מותר בתרומה ולא יוכל האדון לחזור בו. ומכל זה נראה מוכרח שמה שיכול למחות אינו משום דאגלאי מלתא למפרע, אלא שכך הוא דין זכין לאדם שלא בפניו שיכול למחות ולבטל הקנין מעיקרא. אבל אין צריך שיתברר שמתחילה בשעת הזכיה אילו ידע לא היה רוצה, אלא אפילו יודע בעצמו שאינו כן ואילו ידע אז היה רוצה ורק עכשיו נולדה לו סיבה שאינו רוצה, גם בזה מתבטלת הזכיה. וממילא מוכנת שאלת הרמב"ן שיועיל גם לחוב לאדם שלא בפניו, דמכיון שיכול למחות כשיוודע לו א"כ נאמר שבעת הוא רוצה שיקבלו עבורו החוב כיון שבידו אח"כ כשיוודע לו לומר שאינו רוצה. ומתוך זה הסיק הרמב"ן שלא התחדש בתורה דין זכיה רק בדבר שאף אם היה פועל לגמרי מבלי אפשרות למחות ג"כ היה נחשב זכות לו, דבזה נתחדש דין זכיה עם אפשרות לבטל על ידי מחאה. אבל כל שהדבר עצמו חוב רק שנעשה זכות מכח שיכול למחות, דהיינו שאין הדין זכין פועל לחלוטין ונשאר אפשרות לבטל הזכיה על ידי מחאה ומכח זה נעשה זכות, בזה לא חידשה תורה דין זכיה.

וממילא מיושב הרי"ף שלכן אין זכין גט שחרור לעבד אף שיהא מותר לו לאכול בתרומה עד שיגיע הגט לידו, כי מאחר שמה שיהא מותר לו לאכול תרומה נובע מחולשת הדין של זכיה, שאינו מועיל לשחררו לחלוטין אלא רק לענין שאין האדון יכול לחזור, ורק מחמת זה נחשבת הקבלה לזכות, בזכות כגון זו לא נתחדש בתורה דין זכיה.

ומה שכתב הנהניכות בסימן קצ"ה סק"א במוכר לחבירו וזיכה המוכר החפץ על ידי אחר, שאם אמר לו המוכר לאחר קנה עבור הקונה לא קנה שאין הדבר זכות, משא"כ אם אמר המוכר זכה לאחר בזה כוונתו שיזכה ללוקח באופן שטוב לו דהיינו שהלוקח יוכל לחזור בו לכשישמע ואילו המוכר לא יכול לחזור בו, ובאופן זה הוא זכות ללוקח עיי"ש. נראה שאינו סותר לדברי הרמב"ן, שכל שהמוכר אומר שיזכה באופן כזה שהלוקח יוכל לחזור בו הרי זה נחשב לזכות מאחר שהלוקח יכול לחזור והמוכר אינו יכול לחזור, דלקנות באופן כזה הוא זכות מוחלטת ללוקח מכיון שמה שהלוקח יכול לחזור בו הוא מכח תנאו של המוכר שע"מ כן הקנה לו. משא"כ במקרה של הרמב"ן, שמה שהלוקח יכול לחזור בו אינו מחמת תנאו של המוכר אלא מכח חולשת הדין זכיה, ובזכות כזו לא נאמר דין זכיה. ואף שגם הנהניכות אינו מדבר בהתנה המוכר במפורש שיוכל הלוקח לחזור בו כשישמע, רק שאמר זכה שהיא לשון המתפרשת שתהיה לזכותו של הלוקח מה

Tablet Otzar

שיזכה עבדו ולכך המוכר אינו יכול לחזור בו והלוקח יכול לחזור בו, מ"מ סוף סוף מה שהלוקח יכול לחזור בו הוא מכח רצונו של המוכר שרוצה שיהיה כדן זכיה. אכן לפי"ז יוצא שאם יאמר זכה גמ שחרור זה עבד העבד בזה, בזה יודה ר"מ שזכה לענין שאינו יכול לחזור בו - לפי דעת הרי"ף שיהא מותר באכילת תרומה - דזה נחשב זכות דמהני בה דין זכיה, מכיון שאפשרות המחאה היא על פי רצון האדון.

ועייין מה שכתב מו"ח במנחת שלמה סימן ע"ט שהעלה שניתן לזכות גמ לאשה בתנאי שהגירושין יהיו תלויים רק בדעתה וברצונה, שבאופן זה זכות הוא לה. ולדעת הנהניכות יוצא שאף בלא תנאי מפורש רק אמר זכה גמ זה לאשתי יועיל אם אח"כ תסכים האשה. אכן לפי"ז קשה מה שנסתפקו בגמ' יבמות קי"ח ע"ב לגבי המזכה גמ לאשתו במקום יבם או במקום קטטה שנסתפקו בגמ' אם זכות הוא לה או חוב ומסקנת הגמ' שחולצת ולא מתיבמת שהדבר ספק. והשתא לפי הנהניכות מאחר שאמר זכה לאשתי יועיל גם אם הדבר חוב לה, שהרי נעשה כגרשה בתנאי. ואולי יש לומר שלא אמר הנהניכות אלא במקום שאינו חוב גמור, כגון במכר, דבזה כשאומר זכה מתפרש הדבר כך, אבל בדבר שמצד עצמו הוא חוב גמור, כגון בגמ, באומר זכה גמ לאשתי דיבורו בטל ואינו מתפרש כמגרש בתנאי.

ומעתה נתיישב מה שכתבו הדובב משרים והבאר יצחק לגבי מכר חמץ שלא מדעת בעל החמץ, שאם החמץ מונח בכיתו של בעל החמץ עובר בבל יראה ובל ימצא, דמאחר שיכול למחות ולבטל המכר נחשב כמצוי אצלו. כי לפי מה שנתבאר יכול לבטל המכר גם אם האמת היא שאילו ידע בעת המכר היה רוצה, מ"מ אם מוחה מבטל הזכיה מעיקרא גם אם המחשבה והסיבה למחות נולדו רק כעת.

אוצר החכמה

עוד יש לומר שגם לסברת המחנה אפרים אין צריך שימחה ויאמר שגם מקודם בעת שזיכו לו אילו ידע לא היה רוצה, אלא די כמה שכעת אינו רוצה. כי אנו אומרים בעת שזיכו לו שאילו ידע שלבסוף כשישמע לא ירצה - אפילו מכאן ולהבא ולא מעיקרא - מ"מ זו גופא סיבה שלא ירצה מתחלה, והרי זה כאילו יש תנאי בדבר שאם יתחרט לכשישמע אינו רוצה כעת. ואם נאמר כן יוצא שגם אם בעת המכירה רוצה הוא בכך, מ"מ מכיון שבידו לומר בעת שישמע שאינו רוצה ותבטל הזכיה, עובר בבל ימצא.

ובזה מובן מה ששאל הרמב"ן שהיה לנו לומר שאף חבין לאדם שלא בפניו הואיל שבידו למחות לכשישמע, דמה דמהני מחאתו אינו משום דאיגלאי דלא היה זכות לו, אלא הוא משום דכאילו היה על תנאי שלא ימחה.

ומה שבזכות גמורה אין מועילה מחאה, היינו משום שמסתבר שבזה רוצה אדם בעת הזכיה שתהא בלי תנאי.

אח"ח 05/09/2018

ואין להקשות לפי"ז למה תלויה המחאה בשעה ראשונה שנודע לו, ולא מהניא מחאה שימחה לאחר זמן, כי כך אומדנא היא שכך רוצה האדם. ודומה לזה מצאנו בקונה או מקדש ונתגלה מום במקח, שאם מוחה מיד המקח מתבטל ואם מסכים שעה ראשונה חל המקח ושוב אין מחאה מועלת, עיין תוס' ריש יבמות גבי קידושי איילונית וחז"ל סימן רל"ב, ובע"כ שכך האומדנא שאם יודע שיש מום במקח וימחה בשעה ראשונה יתבטל המקח, וברומה לזה נאמר גם לגבי זכיה.

הודפס מאתר אוצר החכמה tablet.otzar.org עמוד 475